

DOI 10.15407/sociology2020.04.043
УДК 321.64:32.019.5

ЮРІЙ МАЦІЄВСЬКИЙ,

доктор політичних наук, професор кафедри політології та національної безпеки Національного університету “Острозька академія”, керівник Центру політичних досліджень НаУОА (35800, Острог, вул. Семінарська, 2)

YURIY MATSIYEVSKY,

Professor of Political Science and National Security at the Ostroh Academy National University, Head of the Center for Political Research at OANU (2 Seminarska St., Ostroh, Ukraine, 35800)

yurii.matsiievskyi@oa.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9637-0572>

Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на “сильну руку” не призведе до авторитаризму в Україні

Вступ

В умовах глобального зростання популізму, згорання демократії й нового економічного спаду спостерігачі та експерти вкотре заговорили про небезпеку встановлення авторитаризму в Україні. Одні стверджують, що загроза авторитаризму виникає із самого інституту президентства [Minakov, Mylovanov, 2016; Kudelia, 2018]. Щоразу після обрання президент намагається розширити владні повноваження, а не обмежити їх. Як приклад наводять безпрецедентну концентрацію влади в руках Володимира Зеленського, що загрожує крихкому інституційному балансу¹. Інші вважають, що така кількість влади в руках непрофесійного керівництва може призвести до системної кризи та, як наслідок, встановлення диктатури². Врешті, стійкий суспільний запит на сильного лідера часто трактують як свідчення “авторитарної конгруентності”, тобто прихильності українців до авторитаризму (див., напр.: [Проценко, 2019]).

¹ Див.: Казарін, П. (2019). Верховна Рада Зеленського. *Українська правда*, 14.06.2019.

² Див.: Портніков, В. (2020). Скасування недоторканості стало кроком до диктатури. *Еспресо*, 05.02.2020; Гурський, Р. (2019). Чи “світить” нам диктатура. *Вголос*, 06.09.2019.

Цитування: Мацієвський, Ю. (2020). Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на “сильну руку” не призведе до авторитаризму в Україні. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 43–67.

Визнаючи ці виклики, я, однак, стверджую, що загроза авторитаризму в Україні сильно перебільшена, а жоден із сучасних різновидів авторитаризму (персоналістський, партійний чи військовий) [Geddes, 1999] у постмайданній Україні неможливий. Дискусії про ймовірність авторитаризму в Україні тривають від здобуття незалежності, проте, як було показано у попередніх дослідженнях, ані зусилля Кучми, ані спроби Януковича не мали шансів на успіх [Мацієвський, 2010; Мацієвський, 2011b: с. 2–7]. Запит на сильного лідера є виявом “декларативної авторитарності” [Резнік, 2017], що краще пояснюється традиційними (патерналістськими) цінностями, поряд з якими існують і демократичні цінності. Змішані цінності гальмують рух України в бік авторитаризму, так само, як вони стримують рух до демократії. До того ж в Україні сформувалися щонайменше три групи чинників — структурних, інституційних і соціокультурних, які стоять на заваді авторитаризму. До структурних, тобто тих, що вкорінені у суспільстві та політичній системі, належать: низька легітимність керівництва, поганий стан економіки, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, фрагментована структура еліт, відносна слабкість “партії влади” і зростання зв’язків із Заходом. До інституційних належать напівпрезидентська форма правління та усталений гібридний режим, а до соціокультурних — відсутність харизматичних лідерів, об’єднавчої ідеології, а також досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів в Україні (1990, 2004, 2014 років).

Теоретичним підґрунтям статті є теорія конгруентності, яку вперше запропонували Габріель Алмонд і Сідней Верба [Almond, Verba, 1963: р. 498], а згодом розвинув Гарі Екштейн [Eckstein, 1966, 1977, 1991]. У своєму класичному формулюванні теорія стверджує, що “уряди функціують настільки добре, наскільки їхній зразок здійснення влади (authority pattern) збігається із зразками здійснення влади інших частин суспільства, незалежно від типу режиму” [Eckstein, 1977: р. 1]. Іншими словами, режим стабільний настільки, наскільки його спосіб урядування¹ відповідає уявленням людей (authority beliefs) про те, як воно має здійснюватися. Як стверджують Кристіан Вельцель і Рональд Інглгарт, масові переконання є важливими для легітимації всіх типів режимів. Звідси авторитарні режими стабільні доти, доки люди вірять у легітимність диктаторської влади [Welzel, Inglehart, 2009: р. 128].

Спираючись на теорію конгруентності, ця стаття покликана пояснити, чому авторитаризм має малі шанси в Україні. Крім того, дослідження дає змогу по-новому поглянути на суспільні підстави стабільності гібридного режиму² в Україні та інших країнах. Зважаючи на те, що гібридний режим в Україні укорінений досить глибоко, тут слід очікувати того, що змішані

¹ Як пояснює Екштейн, “зразки здійснення влади (patterns of authority) — це структури та процеси, які керують соціальними одиницями, або, інакше кажучи, їхні структури і процеси урядування” [Eckstein, 1977: р. 2].

² Гібридним вважають режим, у якому демократичні ознаки (напр., конкурентні вибори) поєднуються з авторитарними. Гібридність, однак, має менш помітний інституційний вимір, а саме співіснування формальних і неформальних інститутів, де останні часто є більш дієвими, ніж перші (докл. про це див.: [Мацієвський, 2016: с. 16–17]).

суспільні цінності громадян підтримуватимуть гібридну природу політичного режиму. “Гібридна конгруентність” разом із трьома групами суспільних чинників обмежує перспективи авторитаризму в Україні, а також, ймовірно, в інших країнах з гібридними режимами.

Справді, гібридний режим в Україні виявився досить стійкою конструкцією [Мацєвський, 2018]. До сьогодні в Україні були дві невдалі спроби демократизації (за Кравчука та Ющенка) і дві невдалі спроби встановлення авторитаризму (за Кучми та Януковича). Навіть революція 2013–2014 років та подальша агресія Росії не змогли змінити неформальне інституційне ядро режиму [Matsiyevsky, 2018c]. Тому вкорінена, або інституціалізована гібридність стала питомою частиною гібридної моделі урядування, і ця модель навряд чи зміниться найближчим часом.

Теорія конгруентності та гібридні режими

Очевидно, що відповідність між способом здійснення влади і суспільними уявленнями про владу є доволі приблизною. Як пояснює Екштейн: “Конгруентність існує, якщо зразки урядування в суспільстві виявляють поступову подібність” [Eckstein, 1997: p. 7]. Теорія стверджує, що чим вища конгруентність, тим стійкішим є режим. Політичний вимір конгруентності може виявлятися через довіру до системи в цілому і до уряду зокрема, а також через легітимність, дієвість і ефективність чинного уряду.

У випадку авторитаризму низька конгруентність може компенсуватися сильними державними інституціями, особливо примусового характеру (наприклад, поліцією, армією чи спецслужбами). Саме президентство, сильна “партія влади”, об’єднані еліти та “примусовий апарат” держави є фундаментом авторитарного правління.

Коли держава має високий репресивний потенціал, одноосібний правитель чи правляча група захищені від горизонтальних (зрада) і вертикальних (масовий протест) загроз. Низький репресивний потенціал держави, слабка або відсутня правляча партія і фрагментована еліта створюють значний горизонтальний і вертикальний тиск на владне угруповання [Levitsky, Way, 2010].

Комплекс заходів зі збереження єдності еліти, розколу опозиції і контролю над виборами відомий як проєкт побудови авторитарної держави (authoritarian state building) [Way, 2005]. Чому цей проєкт уже двічі намагалися реалізувати в Україні, але безуспішно? Одне з широких пояснень бере до уваги пострадянський (постколоніальний) спадок — передусім організаційну та інституційну слабкість держави, а також брак професійного керівництва, що заважало Україні рухатися як до демократії, так і до авторитаризму [Motyl, 1995; Narasymiw, 2002].

Теорія конгруентності дозволяє доповнити ці чинники, зокрема те, як чинний спосіб здійснення влади та суспільні уявлення про нього впливають на стабільність політичного режиму в Україні. Якщо в Росії, Білорусі, Туреччині чи Угорщині автократи змогли прийти до влади, пропонуючи відродження російської, угорської чи турецької величі, то в Україні культура здирництва, або “кочового бандитизму”, за влучною метафорою Манкура

Олсона [Олсон, 2007: с. 21–25], завадила елітам створювати ефективні державні інститути, укладати тривалі соціальні контракти та здійснювати авторитарну модернізацію. Однією з причин організаційної поразки еліт стали матеріальні, а не ідейні пріоритети. За часів російського і радянського панування більшість представників політичного класу України були стурбовані фізичним виживанням [Armstrong, 1959], хоча багато з них були залучені до радянських органів влади, а деякі опинилися на високих державних посадах [Laitin, 1998: р. 59–82.]. З розпадом СРСР мотивація змінилася. Тепер еліти переважно зосереджені на політичному виживанні. Різкий економічний спад, висока політична невизначеність і непослідовність реформ 1990-х років сприяли появі культури здирництва та уникнення відповідальності (див., напр.: [Kuzio, 2014a]).

На початку 2000-х комуністи, які доти домінували в парламенті, були частково усунені, а частково поглинуті новими бізнес-політичними групами, які вийшли на політичну сцену. Політична культура цих еліт визначається трьома неформальними практиками: підклимними угодами, клієнтелізмом і корупцією. Ці практики сприяють політичному виживанню, але заважають утвердити верховенство права, дотримуватися чітких правил гри і впроваджувати системні реформи. Відсутність якісного оновлення еліт і домінування неформальних інститутів у політичному процесі призвели до неефективної, але стійкої інституційної рівноваги — гібридного режиму, який є системною інституційною пасткою [Мацієвський, 2016: с. 33–42]. Попри свою неефективність такий режим відповідає інтересам еліт, даючи можливість витягувати ренту навіть під час війни.

Це пояснює, чому спосіб урядування українських еліт визначається не зусиллями з розбудови держави (демократичної чи авторитарної), а більш приземленими цілями — накопиченням багатства та уникненням відповідальності після відходу від влади. Якщо еліти стагнують, то суспільство поступово змінюється. Так, показник емансипативних цінностей України має позитивне значення (0,40 за шкалою від –1,00 до +1,00) і з середини 90-х років демонструє помірне зростання (0,5) [Welzel, 2013].

Отже, коли спосіб урядування режиму відрізняється від суспільного уявлення про те, як це урядування має здійснюватися, його шанси на встановлення авторитаризму (чи демократії) суттєво обмежені.

Авторитаризм як соціально-політичний конструкт

Використовуючи класичні [Linz, 1975] та сучасні пояснення (див., напр.: [Altemeyer, 2006: р. 2–4; Glasius, 2018]), авторитаризм слід розглядати не лише як тип режиму, а й як соціополітичний конструкт, згідно з яким підкорення владі підтримується згодою населення, харизмою лідера чи репресивним апаратом держави. Звідси авторитаризм — це соціальний синдром, який з'являється там, де значна частина населення виявляє авторитарні орієнтації. Щоб діяти на свій розсуд, глава держави повинен забезпечити: (а) інституціоналізовану монополію на владу — формально чи неформально визначені терміни й повноваження, які не дозволяють будь-якому конкуренту підважити його владу в законний чи незаконний спосіб;

(б) мінімальний рівень суспільної згоди, який вможливилює здійснення влади без контролю з боку громадян. Чим вища підтримка, тим стійкіший режим. Виконання цих двох умов дозволяє досягти авторитарної конгруентності, або омріяної “єдності лідера і народу”.

Ці чинники роблять режим відносно стабільним і легітимним у своїй країні та за її межами. Хоча джерела авторитарної легітимності, як і стратегії легітимізації, є різними [von Soest, Grauvogel, 2015], суспільний контракт є важливою умовою будь-якого стабільного авторитаризму (див.: [Desai et al., 2007]).

Інші риси авторитаризму, такі як обмежений плюралізм, мінімальна політична мобілізація та окремі обмеження виконавчої влади, безумовно важливі [Linz, 1975: р. 264], однак ключем до бажаної “єдності” з народом є добровільне визнання громадянами сили та авторитету політичного лідера. Іншими словами, авторитарний режим має шанси там, де спосіб урядування влади як мінімум толерується, а як максимум підтримується “авторитарним менталітетом” народу.

Запропонована тут максималістська формула дозволяє аналітично відокремити повністю авторитарний режим від його зменшених форм, таких як “напівавторитаризм”, “змагальний” чи “електоральний авторитаризм”. Ці підтипи, як і підтипи демократії (виборчі, дефектні, неліберальні і т. ін.), потрапляють до категорії гібридних режимів, до якої також потрапляє й політичний режим в Україні упродовж більшої частини часу після здобуття незалежності [Мацієвський, 2016].

У наступній частині я підважую тезу про авторитарні запити українців, стверджуючи, що запит на сильного лідера є радше патерналістською, а не авторитарною орієнтацією.

Чи справді українці схильні до авторитаризму?

У багатьох посткомуністичних державах запит на сильного лідера є різною соціальною орієнтацією. В Україні цей запит часто інтерпретують як підтримку авторитарного правління¹. Така інтерпретація помилкова, тому що запит на сильного лідера не обов’язково означає запит на авторитаризм. Перевіреніми свідченнями “авторитарності” як соціального феномену є високі показники схильності до *підкорення владі*, високі показники *агресії до інших* та високі показники *підтримки традиційних соціальних норм*, або конвенціоналізму (див.: [Altemeyer, 2006: р. 9]), які не вимірювалися в опитуваннях.

В Україні частка громадян, які підтримують ідею сильного лідера (“якому не потрібен парламент і вибори”), неухильно зростає впродовж останніх двох десятиліть. Якщо у 1994–1998 роках так вважали близько 40% населення, то у 2010–2014 роках — 71% (див. табл. 1).

¹ Див., напр.: Авторитаризм (2001). В: *Енциклопедія сучасної України* (т. 1). Київ: Поліграфкнига; Зінченко, О. (2019). Українці і світ до 2030 року. *Дзеркало тижня*, 26.12.2019.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання: “Сильний лідер, якому не потрібен парламент і вибори” (2010–2014, %)

Варіанти відповідей	Вибрані країни							
	Азербайджан	Польща	Білорусь	Туреччина	Грузія	Росія	Румунія	Україна
Дуже добре	8,0	2,7	15,9	17,2	23,5	26,0	37,8	29,2
Відносно добре	13,7	17,3	30,9	32,6	30,3	41,0	31,9	42,1
Погано	54,3	40,7	36,8	18,9	18,4	16,1	14,5	20,5
Дуже погано	20,2	31,7	15,4	15,6	16,5	5,4	9,0	8,2
Без відповіді	–	0,6	–	1,9	2,2	0,6	1,1	–
Не знаю	3,7	7,0	1,0	13,9	9,1	10,4	5,7	–
<i>N</i>	1002	966	1535	1605	1202	2500	1503	1500

Джерело: European and World Values Surveys. Wave 6 (2010–2014). Вибірка: Азербайджан — 2011, Білорусь — 2011, Грузія — 2014, Польща — 2012, Румунія — 2012, Росія — 2011, Туреччина — 2012, Україна — 2011.

Дані таблиці 1 вказують на те, що українці, навіть більше за росіян і білорусів, схвалюють ідею сильного лідерства. Однак азербайджанці, так само як і поляки, демонструють більшу прихильність до принципів колективного урядування, рішуче відкидаючи одноосібне керівництво. Без урахування історичного та політичного контексту самі лише цифри не скажуть нам, чому, здавалося б, проавторитарні азербайджанці не підтримують ідею сильного лідерства, але румуни підтримують її навіть більше, ніж будь-яка інша нація у вибірці.

Зважаючи на те, що династія Алієва керує Азербайджаном з 1969 року, цілком імовірно, що азербайджанці втомилися від одноосібної влади. Румуни, навпаки, не проти сильної виконавчої влади у надії приборкати політичну корупцію, з якою вони не впоралися навіть після вступу до ЄС. Президент Румунії Клаус Йоганіс, наприклад, підтримує антикорупційні ініціативи громадськості у протистоянні з урядом, який не зважає на антикорупційні рекомендації Європейської комісії [Mackessey, 2019].

У цій царині українці мають подібні очікування. Загальне невдоволення тим, як функціонує демократія в Україні, особливо розчарування роботою основних державних інститутів, пов'язані з політичною корупцією, відсутністю соціальної справедливості, а також з низькою політичною ефективністю — почуттям безпорадності та переконанням людей у тому, що їхня участь мало що змінить. Останнє є спільною рисою посттоталітарних та постгеноцидних суспільств, до яких належить і Україна. Звідси переконання та очікування, що, мовляв, “не я, а хтось інший” (сильний лідер) може “прийти й розв'язати мої проблеми”. Відчуття безпорадності стійко три-

мається на другому (після втрати близьких) місці серед інших стресових ситуацій¹. Низька політична ефективність у поєднанні з браком часу для неоплачуваної роботи і відсутністю інтересу є основними причинами, що стримують українців від членства у політичних партіях (лише 3,2% належали до певної партії у 2013-му, а у 2018-му — 1,2%) та у громадських організаціях (у 2013-му — 4,2%, у 2018-му — 5,2%), а понад 85% не були членами жодного громадського об'єднання².

Урахування контексту також є важливим. Коли 2009 року респондентів запитали: “Що Ви розумієте під “сильною рукою””, 62% погодилися з тим, що такий лідер повинен діяти суто в рамках закону, тоді як 15% обрали варіант: “...у разі необхідності може обмежувати права і свободи заради порядку”³. У травні 2013 року (за президентства Віктора Януковича) перший варіант обрали понад 82%, а другий — менш як 9%⁴. Ба більше, 48,3% українців, другі після поляків (57,8), погодилися з тим, що вибір лідерів на вільних виборах є суттєвою рисою демократії [European, 2010–2014]⁵.

Крім того, запит на нові обличчя в Україні потрібно розглядати крізь призму високої персоналізації політики та патерналістських орієнтацій. Попри те, що підтримка кандидата-переможця, як правило, швидко змінюється розчаруванням, запит на “все й одразу” залишається стійким. Новий лідер, на думку більшості респондентів, повинен бути чесним (50,1%), некорумпованим (47,7%) і готовим піклуватися про простих людей (47,8%)⁶.

Цим, серед іншого, пояснюється успіх Володимира Зеленського на президентських виборах 2019 року. Зеленський зумів запропонувати те, що більшість виборців хотіли почути. Образ “простого хлопця з народу” вдало резонував з незадоволеними потребами у соціальній справедливості, соціальному захисті та, в широкому розумінні, з бажанням жити за законом. Зеленський позиціонував себе не “жорстким”, а новим типом політика, який зможе зламати стару систему. Це ще одна вказівка на те, що

¹ КМІС (2018). Опитування: “Стресові ситуації в житті українців”. Отримано з: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=824&page=1>

² Демократичні ініціативи (2018). Опитування: “Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання”. Отримано з: <https://dif.org.ua/en/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya>

³ Ці цифри навела Ірина Бекешкіна в інтерв'ю газеті “День” (див.: [Кириченко, 2010]).

⁴ Демократичні ініціативи (2013). Опитування: “Громадський сектор і політика: взаємодія, нейтралітет чи боротьба?” Отримано з: <https://dif.org.ua/article/gromadskiy-sektor-i-politika-vzaemodiya-neytralitet-chi-borotba>

⁵ Див. відповіді на запитання: “Наскільки, на вашу думку, для демократії важливо те, що люди обирають своїх лідерів на вільних виборах” (Білорусь — 38,8%), Росія — 45,1%), Туреччина — 41,9%) [European and World Values Survey (2010–2014) Wave 6].

⁶ Див., напр.: Демократичні ініціативи (2013). Опитування: “Громадський сектор і політика: взаємодія, нейтралітет чи боротьба?” Отримано з: <https://dif.org.ua/article/gromadskiy-sektor-i-politika-vzaemodiya-neytralitet-chi-borotba>

запит на “сильну руку” потрібно розглядати як патерналістську, а не авторитарну орієнтацію.

Домінування патерналістських орієнтацій підтвердило дослідження Vox Ukraine 2019 року, яке виявило, що майже три чверті респондентів (73%) схильні вважати, що держава має контролювати як економіку, так і особисті свободи [Крименюк, Брік, 2019].

Ще одним свідченням патерналістських запитів є петиції до президента. Їх кількість (92% з усіх, надісланих до органів влади, станом на червень 2020 року) вказує на те, що українці досі вірять у “доброго царя”, хоча більшість з цих петицій виходять за межі повноважень президента [Мошняга, 2020].

Справді, думка про те, що українці “чекають на Піночета”, занадто поверхнева. Результати президентських виборів 2019 року це добре ілюструють. Так, єдиний кандидат, який був представником правого табору на президентських виборах 2019 року — Руслан Кошулинський (заступник голови партії “Свобода”), набрав менш як 2% голосів. Два інші кандидати, яких розглядали як потенційно авторитарних — Анатолій Гриценко та Ігор Смешко, отримали 6,91% і 6,04% голосів відповідно і не потрапили до другого туру. Петро Порошенко, який активно експлуатував консервативно-патріотичні настрої, набрав 25% голосів у другому турі. Отже, жоден потенційно авторитарний кандидат, включно з чинним на той час президентом, не отримав достатньої підтримки. З іншого боку, при виборі між демократичним і авторитарним правлінням українці відверто надають перевагу демократії (на початку президентства Януковича (2010 рік) — таких було 62%, інакше думали 28%)¹. Згідно з тим самим опитуванням, майже 60% погодилися з тим, що закони потрібно виконувати, й тільки менш як 7% вважали, що закони можна ігнорувати.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання:
“Ставлення до демократії як політичної системи” (%)**

Варіанти відповідей	Україна			
	1994–1998	1999–2004	2005–2009	2010–2014
Дуже добре	14	16	21	33
Відносно добре	41	47	40	52
Відносно погано	10	8	14	11
Дуже погано	4	3	5	4
Без відповіді	31	2	1	–
Не знаю	–	22	19	–
<i>N</i>	(2811)	(1207)	(2507)	(1500)

Джерело: WVS, Time Series, Sample: Ukraine.

¹ Інститут Горшеніна (2010). *Автопортрет. Україна 2010* (<http://gorshenin.ua/projects/avtoportret-08-04-2010-ukraina-2010>).

Прихильність до ідеї демократії підтверджують і дані World Values Survey, які свідчать, що переважна більшість українців надають перевагу демократії (див. табл. 2).

Поряд із тим підтримка демократичного устрою переважає в усіх регіонах України: від 90% (разом узятих) на Заході до майже 80% на Сході і значно вище 80% на Півдні (див. табл. 3).

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання:
“Ставлення до демократії як політичної системи” (%)**

Варіанти відповідей	Регіони			
	Захід	Схід	Центр	Північ
Дуже добре	37,8	29,2	31,8	34,6
Досить добре	52,7	50,1	52,8	51,8
Досить погано	6,8	15,7	10,0	10,7
Дуже погано	2,7	5,0	5,5	2,9
<i>N</i>	(353)	(314)	(440)	(393)

Джерело: WVS, Ukraine, 2011.

Стосовно підтримки демократії потрібно, однак, враховувати один важливий нюанс. Як зауважили Гелен Кірш та Кристіан Вельцель, у суспільствах, “де підтримка демократії постійно співіснує з авторитарним правлінням, більшість людей мають неоднозначне розуміння демократії, у якому авторитарне розуміння демократії змішується з ліберальним, а подекуди й затьмарює його”. У цих країнах, стверджують вони, “авторитарні уявлення про демократію перетворюють поняття підтримки демократії в її заперечення: підтримку автократії” [Kirsch, Welzel, 2018: p. 2].

У поясненні цього “парадоксу демократії” — підтримки демократії в авторитарних режимах — Кірш та Вельцель розрізняють ліберальне розуміння поняття демократії (ЛРД) і авторитарне розуміння демократії (АРД). Останнє автори пояснюють як “підкорення “мудрому керівництву”, чия влада заперечує конституційні обмеження, публічну критику і електоральну конкуренцію” [Kirsch, Welzel, 2018: p. 3]. Вони стверджують, що АРД переважає там, де емансипативні цінності залишаються слабкими. Причина в тому, що для усвідомлення різниці між ЛРД та АРД ці цінності мають бути сильними. Сильними вони мають бути і для того, щоб громадяни могли свідомо обирати ліберальну демократію.

Щоб емпірично перевірити, яке розуміння демократії переважає в Україні, індекси ЛРД/АРД було розраховано відповідно до вказівок Кірш та Вельцеля [Kirsch, Welzel, 2018: p. 10–11]¹. Індекс ЛРД виявився вдвічі вищим, ніж індекс АРД (0,82 проти 0,41), а індекс емансипативних цінностей є позитивним і збільшується з 0,38 у п'ятій хвилі до 0,40 у шостій хвилі (за

¹ Індекс ЛРД генерується з відповідей на три запитання Глобального дослідження цінностей (World Values Survey): V133. Люди обирають своїх лідерів у вільних виборах;

шкалою від $-1,60$ до $+2,80$)¹. У принципі, ці результати свідчать про те, що українці мають змішане — ліберальне і авторитарне — розуміння демократії, але перше виразно домінує і підтримується позитивним показником емансипативних цінностей. Отже, переконання, що українці схильні до авторитаризму, не має емпіричних підстав.

Далі розглянемо три групи суспільних чинників, які додатково ускладнюють появу авторитарного режиму у постмайданній Україні.

Структурні обмеження на шляху авторитаризму

Почнемо з ключового чинника — легітимності і механізму легітимації, який допомагає досягти бажаної єдності між лідером і народом. Якщо легітимність — це віра у правильність чинного політичного устрою, тобто його визнання громадянами, то легітимація — це процес здобуття підтримки. Легітимність виявляється у довірі як до лідера, так і до інституту, який втілює лідерство (наприклад, президента, прем'єра, монарха тощо).

Претензії на легітимність можуть базуватися на умовно “вхідних” (міф про заснування, ідеологія, персональні риси) або ж “вихідних” засадах — успішних результатах діяльності [von Soest, Grauvogel, 2015: р. 5–8]. Коли претензії на легітимність визнають і підтримують, процес легітимації можна вважати успішним.

На відміну від сусідів, українці виявляють дуже низьку довіру до головних державних інститутів (президента, уряду і парламенту), а також до людей, які представляють ці інститути. Спроби покращити ситуацію на підставі різних стратегій легітимації (головно медійних заходів і демонстрації здобутків) загалом не були успішними [von Soest, Grauvogel, 2015: р. 10–11].

Для забезпечення легітимності особливу вагу мають економічні успіхи. Натомість поганий стан економіки негативно впливає на легітимність режиму та його здатність підтримувати “соціальний контракт” з народом — відмову останнього від політичних прав в обмін на економічну безпеку. Економісти Андерс Олофсґард, Радж Десаї й Тарик Юсеф виявили, що “авторитарні угоди” можливі за умови доступу до ресурсів, які дають змогу диктаторам підтримувати добробут, зайнятість та інші соціальні блага, зберігаючи жорсткий контроль над політичним життям [Olofsgerd et al., 2007]. Брак природних ресурсів, особливо вуглеводнів, обмежує переговорні позиції авторитарів, додає сили опозиції, руйнує угоди між лідерами та їхніми при-

V136. Громадянські права захищають людей від гніту держави; V139. Жінки мають ті самі права, що й чоловіки. Індекс АРД будується на підставі відповідей на три запитання WVS: V132. Релігія у кінцевому підсумку тлумачить закони; V135. Армія переймає повноваження, коли уряд некомпетентний; V138. Люди підкоряються своїм правителям (див.: [Kircz, Welzel, 2018: Online appendix]). Я вдячний доцентів В. Лебедюку за допомогу в розрахунках індексів.

¹ Я покликаюся тут на дані, наведені на рис. 3 “Зв'язок між індивідуальним рівнем АРД/ЛРД на рівні окремих країн та їхніх емансипативних цінностей” [Kircz, Welzel, 2018: р. 17].

хильниками і створює небезпеку зради у владному оточенні [Olofsgerd et al., 2007: р. 6–7].

Американський політолог Пол Д'Аньєрі майже десять років тому зауважив, що економічна слабкість є найбільшою перешкодою для консолідації влади в Україні. Поганий стан економіки підриває легітимність лідерів, ускладнюючи перемогу або переобирання на виборах (як це сталося з Л. Кучмою, В. Ющенком чи П. Порошенком). Слабка економіка послаблює політичну “машину” чинного президента і стимулює його конкурентів, передусім олігархів (таких, як Ігор Коломойський), змінити президента, аби зберегти чи отримати доступ до прибуткових активів. Врешті, відсутність ресурсно-багатої економіки суттєво обмежує можливості президента підтримувати сильну (партійну і державну) організацію [D'Anieri, 2011: р. 34].

З моменту здобуття незалежності ВВП України скоротився майже на третину — зі 188 млрд дол. у 1991-му до 135 млрд дол. у 2019-му (у поточних цінах станом на 2010 рік)¹. У період з 2000 по 2015 рік підтримка президента становила в середньому 14%², тоді як підтримка парламенту³ і Кабінету Міністрів⁴ — менш як 10% (6,5% і 9,6% відповідно). Станом на червень 2018 року менш як 14% українців довіряли чинному на той час президентові (П. Порошенку), а понад 80% — ні⁵. Стабільність режиму Порошенка, якщо її вимірювати крізь сприйняття громадян, на третьому році його президентства була нижчою, ніж на такий самий період у Януковича, що очікувано вказувало на неминучу поразку Порошенка на президентських перегонах 2019 року [Matsiyevsky, 2018a].

Жоден з українських президентів не міг зберегти позитивний баланс довіри і недовіри довше першого року своїх повноважень. За пів року до президентських виборів 2019 року навіть жоден з кандидатів не мав позитивного балансу⁶. В. Зеленському вдалося підтримувати позитивний баланс трохи більш як один рік. Так, у вересні 2019 року його дії схвалювали 73%, а у червні 2020 року лише 38%. Тоді ж кількість тих, хто не схвалює (45%), вперше перевищила кількість тих, хто схвалює, а негативний баланс становив

¹ World Bank (2019). GDP. Ukraine. World Bank National Accounts Data (<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=UA>).

² Центр Разумкова (2016). *Ви підтримуєте діяльність Президента України?* (http://old.razumkov.org.ua/poll.php?poll_id=67).

³ Центр Разумкова (2016). *Ви підтримуєте діяльність Парламенту України?* (http://old.razumkov.org.ua/eng/poll.php?poll_id=68).

⁴ Центр Разумкова (2016). *Ви підтримуєте діяльність Кабінету Міністрів України?* (http://old.razumkov.org.ua/eng/poll.php?poll_id=68).

⁵ Центр Разумкова (2018). *Довіра громадян України до суспільних інститутів*. (http://razumkov.org.ua/uploads/socio/2018_06_press_release_ua.pdf).

⁶ Демократичні ініціативи (2018). *За пів року до виборів: рейтинги кандидатів і партій, мотивації вибору, очікування громадян* (<https://dif.org.ua/article/za-pivroku-do-viboriv-reytingi-kandidativ-i-partiy-motivatsii-viboru-ochikuvannya-gromadyan>).

мінус 7%¹. Попри переважну підтримку на президентських (13,5 млн у другому турі) і парламентських (6,3 млн) виборах, близько 13 млн українців проголосували за інших кандидатів у першому турі президентських перегонів, а 9 млн — за інші партії на парламентських виборах. У листопаді 2019 року кількість тих, хто вважав, що Україна рухається у правильному напрямі, вперше стала меншою, ніж тих, хто думає інакше (36% та 39% відповідно)². Ці цифри вказують на те, що Зеленський не об'єднав Україну і не досяг “соціального контракту” з громадянами, а після низки суперечливих рішень (щодо “взаємодії” з РФ у питанні припинення війни на Донбасі, відкриття ринку землі, відсутності реальних дій з підтримки малого і середнього бізнесу під час карантину) його підтримка очікувано пішла вниз і перебуває на рівні середніх показників. Отож відсутність дієвого соціального контракту в умовах чергового економічного спаду, а також залежність від олігархів і зовнішніх гравців суттєво відрізняє Україну від авторитарної Росії та Білорусі й навіть від Угорщини чи Польщі.

По-друге, автократи мають значні труднощі з консолідацією влади у регіонально і культурно розділених суспільствах (див., напр.: [Way, 2015]). Так, В. Янукович став президентом завдяки переважній підтримці виборців південно-східних областей, але на Заході і в Центрі країни він зіткнувся з серйозною опозицією. Регіональні відмінності намагається поглибити Росія, яка планувала розіграти етнолінгвістичну карту в Україні з метою посилити свій вплив у південно-східних областях на місцевих виборах у жовтні 2020 року.

По-третє, регіональні та ідеологічні поділи перешкоджають формуванню об'єднаної еліти — важливого чинника консолідації будь-якого режиму. На відміну від східних і західних сусідів, українські еліти фрагментовані [Higley, Bayulgen, 2003], тому консолідація навколо цінностей виглядає малоймовірною. Коли різні групи еліт змагаються за вплив (і ренту), жодна з них не може монополізувати владу. Навіть сильно централізована “Партія регіонів” мала кілька внутрішніх груп впливу на додачу до конкуренції з боку “Батьківщини” чи “УДАРу”. Фрагментація еліт зберігається й після Революції 2014 року (див.: [Matsiyevsky, 2018c]), а головні лінії поділу сьогодні проходить між реформаторами та антиреформаторами у парламенті, а також між олігархами при владі та олігархами в опозиції, які лише міняються місцями (як, наприклад, між Порошенком і Коломойським).

Інституціоналізована монополія на владу є ще більше обмеженою через низький репресивний потенціал держави, зокрема через слабкість “партії президента” в Україні. Фрагментовані еліти, слабка організаційна структура та постійні зміни виборчого законодавства негативно впливають на формування сильних партій загалом (див., напр.: [D'Anieri, 2007: р. 167–174; Whitmore, 2014; Kuzio, 2014b]) і президентської партії зокрема. Частково це пов'язане з тим, що головні українські партії є політичними надбу-

¹ КМІС (2020). *Оцінка дій влади, епідемія коронавірусу та реакція на поточні події. Опитування 20-23.06* (<https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=955&page=1>).

² Демократичні ініціативи. (2019). *Опитування: Громадська думка — листопад 2019* (<https://dif.org.ua/en/article/gromadska-dumka-listopad-2019>).

довами фінансово-промислових груп (як, наприклад, “Громада” Лазаренка, “СДПУо” Медведчука часів Кучми чи “Партія регіонів” часів Януковича) або ж “політичними машинами”, створеними політиками (як “Батьківщина” Тимошенко чи “Європейська Солідарність” Порошенка). Переважна більшість українських партій, у тому числі ліві та праві, є не програмними, а клієнтелістськими організаціями, які лише ззовні нагадують справжні партії [Мацієвський, 2020]. Доки патрон може підтримувати клієнтську мережу, партія жива. Але, щойно він втрачає позиції, прихована боротьба за лідерство виходить на поверхню, що загрожує розколом, занепадом і перетворенням на кишенькову партію, яка чекає на нових власників (як це було з “НСНУ” В. Ющенка, “УДАРом” В. Кличка чи “Партією регіонів” В. Януковича).

Із шести українських президентів лише В. Януковичу частково вдалося збудувати “вертикаль влади” з допомогою “Партії регіонів”. Ця вертикаль, однак, впала менш ніж за тиждень через масовий вихід депутатів, викликаний невдалою спробою насильницького придушення Майдану [Ambrosio, 2017; Matsiyevsky, 2018b: p. 157–159]. Фракція “Слуга народу” у парламенті має таку ж клієнтелістську природу, оскільки складається з чотирьох великих і кількох менших груп, контрольованих ззовні парламенту (І. Коломойським, Р. Ахметовим, самим В. Зеленським чи А. Єрмаком).

На відміну від Росії, слабка “партія влади” суттєво знижує репресивний потенціал держави. Три хвили не придушених масових протестів — проти комуністів у 1990-му, проти “вкрадених” виборів у 2004-му і проти насилля з боку влади у 2014-му — доказ низького репресивного потенціалу держави. Те, що спецслужби і військові залишилися осторонь в усіх трьох випадках, свідчить про нездатність вищих посадових осіб ефективно контролювати силові структури. Це виразно контрастує з численними прикладами, коли лідери використовували армію для придушення протестів.

Зростаючий зв’язок із Заходом (через Угоду про асоціацію, безвізовий режим і залежність від західної фінансової та безпекової допомоги) є ще одним структурним обмеженням на шляху авторитаризму. Під тиском Заходу українські еліти ухвалили нове антикорупційне законодавство і заснували нові інститути. Результати західного інституційного впливу виявляються повільно, однак навіть повільний прогрес в цьому напрямку стримує від спокуси перевищувати свої повноваження.

Росія, звісно, буде становити екзистенційну загрозу для України ще не одне десятиліття, однак путінська агресія зробила цивілізаційне “розлучення” фактично необоротним. Після того, як у жовтні 2018 року Українська православна церква здобула незалежність від Москви, Росія втратила значну частину свого м’якого впливу в Україні.

Інституційні обмеження

Поряд зі структурними обмеженнями на шляху авторитаризму в Україні стоять щонайменше два інституційні. З одного боку, це напівпрезидентська форма правління, а з іншого — те, що я називаю “інституціоналізованою гібридністю”, або спадщиною гібридного режиму.

Напівпрезиденталізм — це форма правління, у якій виконавча влада розділена між президентом і прем'єр-міністром. У значній частині пострадянського простору розділена виконавча влада створює більш конкурентний і відкритий режим, який Генрі Гейл назвав “системою конкурентних пірамід”, тоді як єдина виконавча вертикаль призводить до менш конкурентного і більш закритого режиму — “системи одноосібної влади” [Hale, 2014: р. 423–439]. Одним із наслідків розділеної виконавчої влади є внутрішня нестабільність і слабе представництво, проте конституційний розподіл повноважень між президентом і прем'єр-міністром є бар'єром для концентрації влади в одних руках.

З огляду на значну персоналізацію української політики (див.: [D'Aniegi, 2003]) і конкурентний характер відносин усередині виконавчої влади в Україні (і не тільки) існує природна тенденція до централізації, а не поділу виконавчої влади. За незбалансованої напівпрезидентської системи українські президенти часто втручалися у діяльність уряду, зазіхали на незалежність судової влади, намагалися впливати на рішення Генеральної прокуратури і змінювати конституцію у своїх інтересах [Choudhry, Sedelius, Kutyshenko, 2018]. Ці дії, однак, призвели не до встановлення президентської форми правління, а до руйнування принципу верховенства права і загрози конституціоналізму в Україні [Мацієвський, 2011а].

Невдалі спроби змінити інституційний дизайн і сконцентрувати владу в одних руках є ознакою слабкості автократів в Україні. Це пояснюється тим, що президентів рідко вдавалося контролювати парламент [Wilson, 1999]. До того ж щоразу, коли чинний президент (як-от Кучма чи Янукович) намагався вийти за межі своїх повноважень, парламент і суспільство ставали на заваді. Ідея Юлії Тимошенко створити парламентську систему із сильними “канцлерськими” повноваженнями прем'єра (див., напр.: [Аверчук, 2018]) з того самого репертуару, але вона не здобула підтримки ні у поляризованому парламенті, ані у суспільстві. Попри очевидні недоліки, українці надають перевагу розділеній формі правління¹, яка внеможливує концентрацію влади й дає змогу уникнути схожості з путінською Росією.

Якщо форма правління в Україні змінювалася шість разів (у 1991, 1995, 1996, 2004, 2010 і 2014 роках), то режим змінився лише один раз, у період з кінця 1980-х до середини 1990-х. З того часу політичний режим в Україні залишається гібридним, і цей режим пережив і Помаранчеву революцію і Євромайдан [Matsiyevsky, 2018с].

Інституціалізована гібридність є системною інституційною пасткою, яка впливає на принцип урядування владних еліт. Усталений гібридний режим також стримує рух України як до демократичного, так і до авторитарного кінця спектру. Доки ця неефективна сукупність інститутів дозволить елітам отримувати

¹ Порівн.: Соціологічна група Рейтинг (2011). *Оптимальна форма правління для України: Динаміка* (<http://ratinggroup.ua/research/ukraine/7dfe0aaea4c805cbd00a5585e49a67cb.html>); Демократичні ініціативи (2019). Дебати кандидатів у президенти: чи потрібні вони виборцям? І про що? Опитування. 20-26.03.2019 (<https://dif.org.ua/article/debati-kandidativ-u-prezidenti-chi-potribni-voni-vibortsyami-pro-shcho>).

мувати ренту, вони будуть її підтримувати. Звідси головною тенденцією у динаміці режиму в Україні є гібридизація (розмивання формальних інститутів неформальними), а не зміцнення чи то верховенства права, чи то репресивного потенціалу держави, як було б у випадку демократизації або авторитаризації.

Соціокультурні обмеження

На додачу до структурних та інституційних бар'єрів на шляху авторитаризму в Україні постають щонайменше три соціокультурні обмеження: відсутність харизматичного лідера, відсутність об'єднавчої ідеології та досвід трьох хвиль протестів проти узурпації влади (1990, 2004, 2014 років).

З трьох класичних форм авторитаризму — персоналістського, військового та однопартійного — перший вважають найменш стабільним, військовий — відносно стабільним, а однопартійні режими демонструють найбільшу здатність до виживання [Geddes, 1999]. В Україні було дві спроби встановити одноосібне правління, спочатку за президентства Кучми (1994–2004), а потім за Януковича (2010–2014). Обидві спроби виявилися невдалими. Однак Кучма, не розв'язавши дилему з наступником, мирно відійшов від влади, натомість Янукович обидва ці завдання провалив і змушений був втікати з України.

Попри значну персоналізацію політики українці виявляють низьку довіру до своїх лідерів. Жоден з президентів не мав принаймні 50% підтримки громадян впродовж хоча би одного року (за винятком першого півріччя президентства Зеленського). Початкове захоплення Ющенком в одній частині України, так само як і великі надії на Януковича в іншій частині, обернулися глибоким розчаруванням і в тому, і в тому. Отож, орієнтація на особисті якості як стратегія легітимації ніколи не була настільки сильною в Україні, щоб спричинитися до культу особи, як ми це спостерігаємо в Росії, Білорусі чи Туреччині [von Soest, Grauvogel, 2015: р. 5–8]. Загроза того, що харизматичний автократ зможе захопити президентське крісло і встановити диктатуру, є малоімовірною після Євромайдану.

Здатність заручатися підтримкою громадян і легітимізувати режим за допомоги ідеології є важливим елементом досягнення довгострокової стабільності авторитарних режимів [Gerschewski, 2013]. Відразу до комуністичних ідеалів, з одного боку, недовіра до політичних інститутів — з іншого, а також регіональні та релігійні відмінності завадили формуванню об'єднавчої ідеології в Україні. Пошуки невлучимої “національної ідеї” набули розмаху в 1990-х роках, але вже у 2000-х вони стихли [Wolczuk, 2000]. Жодна з ідеологічних течій, включно з націоналізмом, новими екологічними та лівими рухами, не змогла об'єднати еліти і суспільство. Російська агресія посилила патріотичні настрої¹, а створення Помісної православної церкви посилює почуття національної та релігійної єдності,

¹ Про зміни в національній ідентичності Українців після революції 2014 року див. подвійний спеціальний випуск журналу “Post-Soviet Affairs: Identity Politics in Times of Crisis: Ukraine as a Critical Case” (2018, Vol. 34, Iss. 5).

однак експлуатація цих почуттів у виборчій стратегії П. Порошенка не дала результату.

Нарешті, жодна інша пострадянська держава не має такого досвіду успішних антиавторитарних протестів, який набула Україна. В останніх двох епізодах, відомих як Помаранчева революція та Революція Гідності, за різними оцінками брали участь від 18¹ до 20² відсотків дорослих громадян, що становить від 5 до 7 мільйонів осіб. Хоча демократичний імпульс цих протестів був значно скомпрометований старими практиками еліт, які прийшли до влади, суспільство навчилося мобілізації проти авторитарної загрози.

Таким чином, будь-яка спроба встановити авторитарний режим згори, чого в принципі виключати не можна, буде наражатися на кумулятивний опір трьох груп структурних, інституційних і соціокультурних чинників.

Висновки

Щоб вкоренитися, авторитаризм, як і демократія, потребує поживного ґрунту. У цій статті обґрунтована теза про те, що для авторитаризму в Україні бракує соціальних підстав. Увага зосереджена на розгляді трьох груп чинників (усього 12), які разом обмежують перспективи авторитаризму в Україні.

Вплив цих чинників не однаковий. Структурні обмеження (7 із 12) вкорінені найглибше, тому будь-якому автократові-початківцю їх буде найважче подолати. Дискусії про інституційний дизайн у нас будуть тривати ще довго, але, як показує практика, спроби посилення виконавчої влади дають протилежні результати. Так само малоімовірною виглядає зміна режиму чи то в бік демократії, чи то в бік авторитаризму. Тому вплив інституційних чинників буде також відчутний ще не одне десятиліття. Що ж до соціокультурних чинників, то поява харизматичного аутсайдера-автократа, як показує досвід В. Зеленського, цілком можлива, однак імовірність його успіху на шляху встановлення персоналістського чи однопартійного режиму, з огляду на дію перелічених тут перешкод, буде досить малою.

Наведені емпіричні дані демонструють, що українці мають змішане — ліберальне й авторитарне розуміння демократії, але перше вдвічі перевищує друге (0,82 проти 0,41) і підтримується позитивною динамікою емансипативних цінностей. Це означає, що інституціалізована гібридність, тобто тривале існування гібридного режиму в Україні, загалом відповідає змішаним уявленням людей про те, як має здійснюватися влада.

¹ Спираючись на Європейське соціальне опитування, проведене в Україні на початку 2005 року, а також на кілька інших загальнонаціональних опитувань, Марк Бейсінґер вказує, що у різних акціях протесту брали участь від 18% до 22% дорослих громадян (див.: [Beissinger, 2011: p. 25–43]).

² Опитування Фонду “Демократичні ініціативи”, проведене у жовтні 2014 року, виявило, що у різних формах протесту 2014 року взяли участь 20% українців (див.: Демократичні ініціативи (2014). Річниця Майдану — опитування громадської та експертної думки (<https://dif.org.ua/article/richnitsya-maydanu-opituvannya-gromadskoi-ta-ekspertnoi-dumki>)).

Фокусуючись на проавторитарних і продемократичних орієнтаціях українців, ця стаття закликає повернути політичні цінності і культуру у фокус вивчення політичних режимів, зокрема гібридних. Замість дослідження динаміки режимів з точки зору хвиль демократизації та авторитаризації (для порівняння див.: [Knott, 2018]), більш продуктивним видається зосередження уваги на наслідках гібридизації, зокрема на псуванні формальних інститутів неформальними, а також на впливі останніх на зразки здійснення влади у цих режимах. Тут можна висунути низку гіпотез про те, як клієнтелізм, непотизм чи таємні угоди впливають на урядування, або те, як уявлення народу про урядування сприяють відтворенню неформальних практик елітами.

Ця тема заслуговує особливої уваги не лише у випадку України, а й у ширшому порівняльному контексті. З огляду на те, що “гібридна конгруентність” залишається малодослідженою темою, систематична перевірка теорії конгруентності в контексті гібридних режимів може розширити наше розуміння соціальних підвалин їхньої стабільності. Одне з важливих питань у цьому контексті полягає в тому, яким може бути ефект зменшення регіональних поділів і зміцнення національної ідентичності — чи не зробить це Україну більш уразливою до авторитаризму?¹

Окрему увагу в цій статті присвячено запиту на сильного лідера в Україні. Поверхнева інтерпретація самих лише цифр нібито каже, що українці схильні до авторитаризму. Однак урахування контексту, а також специфічних аспектів дає підстави стверджувати, що запит на сильного лідера є частиною традиційних, зокрема патерналістських, а не авторитарних орієнтацій. Відчуття низької політичної ефективності, або безпорадності, виявлене у численних опитуваннях, є ще одним свідченням патерналізму. Крім того, запит на сильного лідера слід вважати патерналістською, а не авторитарною орієнтацією ще й тому, що авторитарність вимірюється не через запит на “сильну руку”, а через схильність до підкорення владі, агресію стосовно інших і підтримку традиційних соціальних норм — показники, які не потрапляли в опитування в Україні.

Поряд із тим, запит на “сильну руку” не підтверджується підтримкою необмеженого законом правління (15% проти 62% у 2009 році і 9% проти 82% у 2013-му), а навпаки, заперечується послідовною і широкою підтримкою демократичного правління в усіх регіонах України. Наостанок, підтримка правих партій і політиків, які асоціювалися з авторитарним стилем правління, ніколи не була високою. Результати президентських і парламентських виборів 2019 року підтверджують цю тенденцію, оскільки всі кандидати, які висловлювали праві чи проавторитарні погляди, не здобули достатньої підтримки.

Наведені у статті результати не мають вселяти й надмірного оптимізму. У час зростання популізму та згортання демократії в різних куточках світу Україна, яка буквально стала лінією фронту між Росією і Заходом, вимагає особливої уваги.

¹ Я вдячний Полу Д'Аньєрі за це спостереження.

Щоб допомогти Україні вирватися з руйнівного стану гібридності, міжнародна демократична спільнота повинна й далі тиснути на український уряд у питаннях антикорупційної політики, утвердження верховенства права і впровадження системних реформ. Демократичний тиск на владу має відбуватися одночасно з підтримкою ініціатив громадянського суспільства, яке прагне тієї ж мети — зробити Україну безпечною, успішною і демократичною державою.

Джерела

Аверчук, Р. (2018). Ім'ям Канцлера: недоліки і переваги політичного устрою, який пропонує Юлія Тимошенко. *Vox Ukraine*. Отримано з: <https://voxukraine.org/uk/im-yam-kantslera-nedoliki-i-perevagi-politichnogo-ustroyu-yakij-proponuye-yuliya-timoshenko>

Кириченко, І. (2010, 2 квітня). Нестійкий “кентавр” нашої демократії. *Дзеркало тижня*. Отримано з: https://dt.ua/SOCIETY/nestiykiy_kentavr_nashoyi_demokratiyi.html

Крименюк, О., Брік, Т. (2019). Справа наліво: що думають українці про державний контроль економіки та особистих свобод? *Vox Ukraine*. Отримано з: <https://voxukraine.org/uk/sprava-nalivo-shho-dumayut-bilshist-ukrayintsiv-pro-derzhavnij-kontrol-ekonomiki-ta-osobistih-svobod/>

Мацієвський, Ю. (2018). В ловушке гибридности: политический режим в Украине после революции 2014 года. *Полис. Политические исследования*, 1, 96–115. Получено с: <https://doi.org/10.17976/jpps/2018.01.07>

Мацієвський, Ю. (2010). Який режим буде в Янукович і що з цього вийде? *Наукові записки Національного університету “Острозька академія”*. Серія “Політичні науки”, 4, 274–289.

Мацієвський, Ю. (2011a). Інволюція конституціоналізму і квазі-авторитарний режим в Україні. *Вибори і демократія*, 3, 49–56.

Мацієвський, Ю. (2011b). Спокуси авторитаризмом. *Критика*, 5/6, 2–7.

Мацієвський, Ю. (2016). *У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014)*. Чернівці: Книги-XXI.

Мацієвський, Ю. (2020). Від партій-субститутів до справжніх партій: чи можливо це в Україні? В: А. Романюк, В. Литвин (ред.), *Політичні партії і вибори: українські та світові практики*: зб. ст. і тез за результатами IV міжнародної наукової конференції “Політичні партії і вибори: українські та світові практики” (вип. 4, сс. 282–286). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.

Мошняга, Н. (2020, 4 червня). Голос народу до слуг народу. Скільки, кому і про що подають петиції? *Vox Ukraine*. Отримано з: <https://voxukraine.org/uk/golos-narodu-do-slug-narodu-skilki-komu-i-pro-shho-podayut-petitsiyi/>

Олсон, М. (2007). *Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.

Проценко, В. (2019). Прокляття “сильної руки”: чому українці не люблять капіталізм. *Vox Ukraine*. Отримано з: <https://voxukraine.org/uk/proklyattya-silnoyi-ruki-chomu-ukrayintsi-ne-lyublyat-kapitalizm/>

Резнік, О. (2017). Декларативна авторитарність масової свідомості українців: реальні та фіктивні загрози демократії. *Azopa*, 19/20, 26–31.

Almond, G., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.

Altemeyer, B. (2006). *The Authoritarians*. Winnipeg: University of Manitoba.

Ambrosio, Th. (2017). The Fall of Yanukovych: Structural and Political Constraints to Implementing Authoritarian Learning. *East European Politics*, 33(2), 184–209. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/21599165.2017.1304382>

- Armstrong, J.A. (1959). *The Soviet Bureaucratic Elite: A Case Study of the Ukrainian Apparatus*. New York: Frederick A. Praeger.
- Beissinger, M. (2011). Mechanisms of Maidan: The Structure of Contingency in the Making of the Orange Revolution. *Mobilization: An International Quarterly*, 16(1), 25–43.
- Choudhry, S., Sedelius, Th., Kyrychenko, J. (2018). Semi-Presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform. The Centre of Policy and Legal Reform and Stockholm International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Retrieved from: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-in-ukraine.pdf>
- Chudowsky, V., Kuzio, T. (2003). Does Public Opinion Matter in Ukraine? The Case of Foreign Policy. *Communist and Post-Communist Studies*, 36, 273–290. Retrieved from [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(03\)00039-4](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(03)00039-4)
- D'Anieri, P. (2003). Leonid Kuchma and the Personalization of the Ukrainian Presidency. *Problems of Post-Communism*, 50(5), 58–65. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/10758216.2003.11656055>
- D'Anieri, P. (2007). *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. Armonk, NY, London: M.E. Sharpe.
- D'Anieri, P. (2011). Structural Constraints in Ukrainian Politics. *East European Politics and Societies*, 25(1), 28–46. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0888325410388559>
- Eckstein, H. (1966). *A Theory of Stable Democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Eckstein, H. (1977). *Congruence Theory Explained*. UC Irvine: Center for the Study of Democracy. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/2wb616g6>
- Eckstein, H. (1991). *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley: University of California Press.
- European and World Values Survey* (2010–2014). Wave 6. Retrieved from: www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp
- Geddes, B. (1999). What Do We Know About Democratization After Twenty Years? *Annual Review of Political Science*, 2 (1), 115–144. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.115>
- Gerschewski, J. (2013). The Three Pillars of Stability: Legitimation, Repression, and Co-optation in Autocratic Regimes. *Democratization*, 20 (1), 13–38. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.738860>
- Glasius, M. (2018). What Authoritarianism is ... and is not: A Practice Perspective. *International Affairs*, 94(3), 515–533. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy060>
- Hale, H. (2014). *Patronal Politics. Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Harasymiw, B. (2002). *Post-Soviet Ukraine*. Toronto, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.
- Higley, J., Bayulgen, O. (2003). Political elite integration and differentiation in Russia. In: V. Gel'man, A. Steen (Eds.), *Elites and Democratic Development in Russia*. London: Routledge.
- Kirsch, H., Welzel, Ch. (2018). Democracy Misunderstood: Authoritarian Notions of Democracy Around the Globe. *Social Forces*, 97, 1–33. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/sf/soy114>
- Knott, E. (2018). Perpetually “Partly Free”: Lessons from Post-Soviet Hybrid Regimes on Backsliding in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, 34 (3), 355–376. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493993>
- Kudelia, S. (2018). Presidential Activism and Government Termination in Dual-Executive Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34(4), 246–261. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1465251>

- Kuzio, T. (2014a). Crime, Politics and Business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(2), 195–210. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.04.011>
- Kuzio, T. (2014b). Impediments to the Emergence of Political Parties in Ukraine. *Politics*, 34(4), 309–323. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12067>
- Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Levitsky, S., Way, L.A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Problems of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linz, J. (1975). Totalitarian and Authoritarian Regimes. In: F.I. Greenstein, et al. (Eds.), *Handbook of Political Science*, Vol. 3: Macro-Political Theory, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Mackessey, P. (2019, July 12). Romania's president blasts government over corruption report. *Anti-Corruption Digest*. Retrieved from: <https://anticorruptiondigest.com/2019/07/12/romanas-president-blasts-government-over-corruption-report/#axzz67Q0wmUFB>
- Matsiyevsky, Y. (2018a). *Ukraine's Regime Is Less Stable than It Was under Yanukovych: A Third Year Comparison*. PONARS Eurasia policy memo # 517, Retrieved from: <http://www.ponarseurasia.org/memo/ukraine-regime-less-stable-than-under-yanukovych-third-year-comparison>
- Matsiyevsky, Y. (2018b). Western Leverage, Russia's Resistance and the Breakdown of the Yanukovych Regime. In: G. Soroka, T. Stepniewski (Eds.), *Ukraine after Maidan. Revisiting Domestic and Regional Security* (pp.157–159). Ibidem-Verlag.
- Matsiyevsky, Y. (2018c). Revolution without Regime Change: The Evidence from the Post-Euromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 51(4), 349–359. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.11.001>
- Minakov, M., Mylovanov, T. (2016, July 5). Ukraine's Authoritarian Signals. *Open Democracy*. Retrieved from: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/tymofiy-mylovanov-mykhailo-minakov/ukraine-s-authoritarian-signals>
- Motyl, A.J. (1995). The Conceptual President: Leonid Kravchuk and the Politics of Surrealism. In: T.J. Colton, R.C. Tucker (Eds.), *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- Olofsgerd, A., Desai, R.M., Tarik, Y. (2007). *The Logic of Authoritarian Bargains: A Test of a Structural Model*. The Brookings Institution. Global Economy and Development Working Paper 3. Retrieved from: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/01globaleconomics_desai.pdf
- von Soest, Ch., Grauvogel, J. (2015). *How Do Non-Democratic Regimes Claim Legitimacy? Comparative Insights from Post-Soviet Countries*. GIGA Working Papers 277. Retrieved from: <https://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp-277-online.pdf>
- Way, L. (2005). Authoritarian State Building and the Sources of Regime Competitiveness in the Fourth Wave: The Cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine. *World Politics*, 57(2), 231–261. Retrieved from: DOI: <https://doi.org/10.1353/wp.2005.0018>
- Way, L. (2015). *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Welzel, Ch. (2013). *Freedom Rising*. Online Appendix. Retrieved from: https://www.cambridge.org/de/files/8613/8054/8416/FreedomRising_OA.pdf
- Welzel, Ch., Inglehart R. (2009). Political Culture, Mass beliefs, and Value Change. In: Ch. Haerpfer, P. Bernhagen, R.F. Inglehart, Ch. Welzel (Eds.), *Democratization*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitmore, S. (2014). *Political Party Development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK. Retrieved from: <http://www.gsdr.org/docs/open/hdq1146.pdf>
- Wilson, A. (1999). Ukraine. In: R. Elgie (Ed.), *Semi-Presidentialism in Europe* (pp. 260–280). Oxford: Oxford University Press.

Wolczuk, K. (2000). History, Europe and the “National idea”. The “Official” Narrative of National Identity in Ukraine. *Nationalities Papers*, 28, 671–694. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/00905990020009674>

Отримано 18.08.2020

References

- Almond, G., Verba, S. (1963). *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Altemeyer, B. (2006). *The Authoritarians*. Winnipeg: University of Manitoba.
- Ambrosio, Th. (2017). The Fall of Yanukovych: Structural and Political Constraints to Implementing Authoritarian Learning. *East European Politics*, 33(2), 184–209. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/21599165.2017.1304382>
- Armstrong, J. A. (1959). *The Soviet Bureaucratic Elite: A Case Study of the Ukrainian Apparatus*. New York: Frederick A. Praeger.
- Averchuk, R. (2018, November 21). The Pros and Cons of Tymoshenko’s Constitutional Reform Proposal. [In Ukrainian]. *Vox Ukraine*. <https://voxukraine.org/en/the-pros-and-cons-of-tymoshenko-s-constitutional-reform-proposal/> [=Аверчук 2018]
- Beissinger, M. (2011). Mechanisms of Maidan: The Structure of Contingency in the Making of the Orange Revolution. *Mobilization: An International Quarterly*, 16(1), 25–43.
- Choudhry, S., Sedelius, Th., Kyrychenko, J. (2018). Semi-Presidentialism and Inclusive Governance in Ukraine: Reflections for Constitutional Reform. The Centre of Policy and Legal Reform and Stockholm International Institute for Democracy and Electoral Assistance. Retrieved from: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/semi-presidentialism-and-inclusive-governance-in-ukraine.pdf>
- Chudowsky, V., Kuzio, T. (2003). Does Public Opinion Matter in Ukraine? The Case of Foreign Policy. *Communist and Post-Communist Studies*, 36, 273–290. Retrieved from: [https://doi.org/10.1016/S0967-067X\(03\)00039-4](https://doi.org/10.1016/S0967-067X(03)00039-4)
- D’Anieri, P. (2007). *Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design*. Armonk, NY, London: M.E. Sharpe.
- D’Anieri, P. (2011). Structural Constraints in Ukrainian Politics. *East European Politics and Societies*, 25(1), 28–46. Retrieved from: <https://doi.org/10.1177/0888325410388559>
- D’Anieri, P. (2003). Leonid Kuchma and the Personalization of the Ukrainian Presidency. *Problems of Post-Communism*, 50(5), 58–65. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/10758216.2003.11656055>
- Eckstein, H. (1966). *A Theory of Stable Democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Eckstein, H. (1977). *Congruence Theory Explained*. UC Irvine: Center for the Study of Democracy. Retrieved from: <https://escholarship.org/uc/item/2wb616g6>
- Eckstein, H. (1991). *Regarding Politics: Essays on Political Theory, Stability, and Change*. Berkeley: University of California Press.
- European and World Values Survey* (2010–2014). Wave 6. Retrieved from: www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp
- Geddes, B. (1999). What Do We Know About Democratization After Twenty Years? *Annual Review of Political Science*, 2 (1), 115–144. Retrieved from: <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.115>
- Gerschewski, J. (2013). The Three Pillars of Stability: Legitimation, Repression, and Co-optation in Autocratic Regimes. *Democratization*, 20 (1), 13–38. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.738860>
- Glasius, M. (2018). What Authoritarianism is ... and is not: A Practice Perspective. *International Affairs*, 94(3), 515–533. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy060>

Hale, H. (2014). *Patronal Politics. Eurasian Regime Dynamics in Comparative Perspective*. New York: Cambridge University Press.

Harasymiw, B. (2002). *Post-Soviet Ukraine*. Toronto, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press.

Higley, J., Bayulgen, O. (2003). Political elite integration and differentiation in Russia. In: V. Gel'man, A. Steen (Eds.), *Elites and Democratic Development in Russia*. London: Routledge.

Kirsch, H., Welzel, Ch. (2018). Democracy Misunderstood: Authoritarian Notions of Democracy Around the Globe. *Social Forces*, 97,1–33. Retrieved from: <https://doi.org/10.1093/sf/soy114>

Knott, E. (2018). Perpetually “Partly Free”: Lessons from: Post-Soviet Hybrid Regimes on Backsliding in Central and Eastern Europe. *East European Politics*, 34 (3), 355–376. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/21599165.2018.1493993>

Krymenyuk, O., Brik, T. (2019). What do the majority of Ukrainians think about state control over economics and personal freedoms? [In Ukrainian]. *Vox Ukraine*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/en/what-do-the-majority-of-ukrainians-think-about-state-control-over-economics-and-personal-freedoms/>

Kudelia, S. (2018). Presidential Activism and Government Termination in Dual-Executive Ukraine. *Post-Soviet Affairs*, 34(4), 246–261. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/1060586X.2018.1465251>

Kuzio, T. (2014a). Crime, Politics and Business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(2), 195–210. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2014.04.011>

Kuzio, T. (2014b). Impediments to the Emergence of Political Parties in Ukraine. *Politics*, 34(4), 309–323. Retrieved from: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12067>

Kyrychenko, I. (2010, April 2). Unstable “centaur” of our democracy. [In Ukrainian]. *Dzerkalo Tyzhnya*. Retrieved from: https://dt.ua/SOCIETY/nestykiy_kentavr_nashoyi_demokratiyi.html [=Кириченко 2010]

Laitin, D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-Speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.

Levitsky, S., Way, L. A. (2010). *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War. Problems of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Linz, J. (1975). Totalitarian and Authoritarian Regimes. In: F.I. Greenstein, et al. (Eds.), *Handbook of Political Science*, Vol. 3: Macro-Political Theory, Reading, MA: Addison-Wesley.

Mackessey, P. (2019, July 12). Romania’s president blasts government over corruption report. *Anti-Corruption Digest*. Retrieved from: <https://anticorruptiondigest.com/2019/07/12/romanas-president-blasts-government-over-corruption-report/#axzz67Q0wmUFB>

Matsiyevsky, Y. (2010). What kind of a regime does V.Yanukovych build and what would come out of it? [In Ukrainian]. *Scholarly Notes of the National University of Ostroh Academy*. Political Science Series, 4, 274–289. [Мацієвський 2010]

Matsiyevsky, Y. (2011a). Involution of Constitutionalism and Quasi-Authoritarian Regime in Ukraine. [In Ukrainian]. *Elections and Democracy*, 3, 49–56. [=Мацієвський 2011a]

Matsiyevsky, Y. (2011b). Temptations by Authoritarianism [In Ukrainian]. *Krytyka. Criticism Essays Reviews*, 5/6, 2–7. [=Мацієвський 2011b]

Matsiyevsky, Y. (2016). *Trapped in Hybridity: Zigzags of Ukraine’s Regime Transformations (1991-2014)*. [In Ukrainian]. Chernivtsi, Books XXI. [=Мацієвський 2016]

Matsiyevsky, Y. (2018). Trapped in Hybridity: Ukraine’s Regime Transformations after the 2014 Revolution. [In Russian]. *Polis. Political Studies*, 1, 96–115. Retrieved from: <https://doi.org/10.17976/jpps/2018.01.07> [=Мацієвський 2018]

Matsiyevsky, Y. (2018a). *Ukraine’s Regime Is Less Stable than It Was under Yanukovych: A Third Year Comparison*. PONARS Eurasia policy memo # 517, Retrieved from:

<http://www.ponarseurasia.org/memo/ukraine-regime-less-stable-than-under-yanukovych-third-year-comparison>

Matsiyevsky, Y. (2018b). Western Leverage, Russia's Resistance and the Breakdown of the Yanukovych Regime. In: G. Soroka, T. Stepniewski (Eds.), *Ukraine after Maidan. Revisiting Domestic and Regional Security* (pp.157–159). Ibidem-Verlag.

Matsiyevsky, Y. (2018c). Revolution without Regime Change: The Evidence from: the Post-Euromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 51(4), 349–359. Retrieved from: <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2018.11.001>

Matsiyevsky, Y. (2020). From party substitutes to real parties: Is it possible in Ukraine? [In Ukrainian]. In: A. Romaniuk, V. Lytvyn (Eds.), *Political Parties and Elections: Ukrainian and International Practices*. IV International Conference (Vol. 4, 282–286). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. [=Мацієвський 2020]

Minakov, M., Mylovanov, T. (2016, July 5). Ukraine's Authoritarian Signals. *Open Democracy*. Retrieved from: <https://www.opendemocracy.net/od-russia/tymofiy-mylovanov-mykhailo-minakov/ukraine-s-authoritarian-signals>

Moshniaha, N. (2020, June 4). The voice of the people to the Servant of the People. How much, to whom and about what are petitions submitted? [In Ukrainian]. *Vox Ukraine*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/uk/golos-narodu-do-slug-narodu-skilki-komu-i-pro-shho-podayut-petitsiyi/> [=Мошняга 2020]

Motyl, A.J. (1995). The Conceptual President: Leonid Kravchuk and the Politics of Surrealism. In: T.J. Colton, R.C. Tucker (Eds.), *Patterns in Post-Soviet Leadership*. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.

Olofsgerd, A., Desai, R.M., Tarik, Y. (2007). *The Logic of Authoritarian Bargains: A Test of a Structural Model*. The Brookings Institution. Global Economy and Development Working Paper 3. Retrieved from: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/01globaleconomics_desai.pdf

Olson, M. (2007). *Power and Prosperity: Outgrowing Communist and Capitalist Dictatorships*. [Transl. in Ukrainian]. Kyiv: Kyiv-Mohyla Publishing. [=Олсон 2007]

Prochenko, B. (2019). The “Strong Hand” Curse: Why Ukrainians Do Not Like Capitalism. [In Ukrainian]. *Vox Ukraine*. Retrieved from: <https://voxukraine.org/en/the-strong-hand-curse-why-ukrainians-do-not-like-capitalism/> [=Проценко 2019]

Reznik, O. (2017). Declarative authoritarianness of Ukrainians mass public culture: real and fictional threats to democracy. [In Ukrainian]. *Ahora*, 19/20, 26–31. [=Резнік 2017]

von Soest, Ch., Grauvogel, J. (2015). *How Do Non-Democratic Regimes Claim Legitimacy? Comparative Insights from Post-Soviet Countries*. GIGA Working Papers 277. Retrieved from: <https://www.giga-hamburg.de/en/system/files/publications/wp-277-online.pdf>

Way, L. (2005). Authoritarian State Building and the Sources of Regime Competitiveness in the Fourth Wave: The Cases of Belarus, Moldova, Russia, and Ukraine. *World Politics*, 57(2), 231–261. Retrieved from: DOI: <https://doi.org/10.1353/wp.2005.0018>

Way, L. (2015). *Pluralism by Default: Weak Autocrats and the Rise of Competitive Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Welzel, Ch. (2013). *Freedom Rising*. Online Appendix. Retrieved from: https://www.cambridge.org/de/files/8613/8054/8416/FreedomRising_OA.pdf

Welzel, Ch., Inglehart R. (2009). Political Culture, Mass beliefs, and Value Change. In: Ch. Haerpfer, P. Bernhagen, R.F. Inglehart, Ch. Welzel (Eds.), *Democratization*. Oxford: Oxford University Press.

Whitmore, S. (2014). *Political Party Development in Ukraine*. GSDRC Helpdesk Research Report 1146. Birmingham, UK: Retrieved from: <http://www.gsdr.org/docs/open/hdq1146.pdf>

Wilson, A. (1999). Ukraine. In: R. Elgie (Ed.), *Semi-Presidentialism in Europe* (pp. 260–280). Oxford: Oxford University Press.

Wolczuk, K. (2000). History, Europe and the “National idea”. The “Official” Narrative of National Identity in Ukraine. *Nationalities Papers*, 28, 671–694. Retrieved from: <https://doi.org/10.1080/00905990020009674>

Received 18.08.2020

ЮРІЙ МАЦІЄВСЬКИЙ

Змішані цінності та суспільні обмеження: чому запит на “сильну руку” не призведе до авторитаризму в Україні

В умовах глобального тиску на демократію та внутрішньої турбулентності, які ризики того, що Україна скотиться до авторитаризму? На відміну від численних застережень у цій статті обґрунтовується теза про те, що для авторитаризму в Україні немає соціальних підстав, а запит на “сильну руку” є свідченням патерналістських, а не авторитарних цінностей. Разом з тим в Україні сформувалося щонайменше три групи структурних, інституційних та соціокультурних чинників, які заважають встановленню авторитарного режиму. До них належать: низька легітимність керівництва, низька економічна ефективність, регіональні відмінності, низький репресивний потенціал держави, відносна слабкість “партії влади”, фрагментована структура еліт, посилення зв’язків із Заходом, напівпрезидентська форма правління, інституціалізована гібридність режиму, відсутність харизматичного лідера, змішані суспільні орієнтації та досвід трьох хвиль антиавторитарних протестів. Теоретичним підґрунтям статті є теорія конгруентності, за якою режим є стабільним тією мірою, якою його спосіб здійснення влади відповідає уявленням людей про її належне функціонування. Дані останньої хвилі Глобального дослідження цінностей дозволили розрахувати показники ліберального та авторитарного розуміння демократії. Перший в Україні виявився вдвічі вищим, ніж другий (0,82 проти 0,41). До того ж перший показник підкріплюється помірним зростанням емансипативних цінностей. Таким чином, “авторитарна конгруентність” у постмайданній Україні навряд чи можлива, а будь-яка спроба нав’язати авторитарне правління згори буде наражатися на кумулятивний опір трьох груп означених чинників.

Ключові слова: авторитаризм, теорія конгруентності, авторитарна конгруентність, ліберальне розуміння демократії, авторитарне розуміння демократії, гібридний режим, Україна

ЮРИЙ МАЦИЕВСКИЙ

Смешанные ценности и общественные ограничения: почему запрос на “сильную руку” не приведет к авторитаризму в Украине

В условиях глобального давления на демократию и внутренней турбулентности, каковы риски того, что Украина скатится к авторитаризму? Вопреки многочисленным предостережениям автор обосновывает тезис о том, что для авторитаризма в Украине нет социальных оснований, а запрос на “сильную руку” является свидетельством патерналистских, а не авторитарных ценностей. Вместе с тем в Украине присутствуют как минимум три группы структурных, институциональных и социокультурных факторов, которые стоят на пути авторитарного режима. К ним относятся: низкая легитимность руководства, низкая экономическая эффективность, региональные различия, низкий репресивный потенциал государства, относительная слабость “партии власти”, фрагментированная структура элит, усиление связей с Западом, полупрезидентская форма правления, институционализированная гибридность режима, отсутствие харизматичного ли-

дера, смешанные общественные ориентации и опыт трех волн антиавторитарных протестов. Теоретическим основанием статьи является теория конгруэнтности, согласно которой режим стабилен при условии, что его способ осуществления власти соответствует представлениям людей о ее надлежащем функционировании. Данные последней волны Глобального исследования ценностей позволили рассчитать показатели либерального и авторитарного понимания демократии. Первый в Украине оказывается вдвое выше, чем второй (0,82 против 0,41). К тому же первый показатель усиливается умеренным ростом эмансипативных ценностей. Таким образом, представление об авторитарной склонности украинцев не имеет эмпирических оснований, а любая попытка навязать авторитарное правление сверху будет наталкиваться на кумулятивное сопротивление трех групп указанных факторов.

Ключевые слова: авторитаризм, теория конгруэнтности, авторитарная конгруэнтность, либеральное понимание демократии, авторитарное понимание демократии, гибридный режим, Украина

YURIY MATSIYEVSKY

Mixed values and societal constraints: why the request for a “strong hand” will not lead to authoritarianism in Ukraine

Given the global rise of illiberalism and Ukraine's own post-revolutionary turbulence, what are the risks that the war-torn society descends to authoritarianism? In contrast to numerous alerts, I argue that none of the modern forms of authoritarianism is likely in post-Euromaidan Ukraine. There are at least three groups of structural, institutional, and agency based factors that make the emergence of the authoritarian regime in Ukraine highly improbable. These are: poor leadership legitimacy, poor economy performance, regional polarization, weak state repressive capacity, the relative weakness of the 'party of power', fragmented elite structure, the growing linkage with the West, semi-presidentialism, institutionalized hybridity (the legacy of being hybrid regime), lack of charismatic leadership, mixed public attitudes and gravity of three (1990, 2004, 2014) waves of anti-authoritarian protest. Theoretically, this article draws on the congruence theory, which posits that the regime is stable in so far as its authority pattern meets people's authority beliefs. The empirical data from the latest wave of World Values Survey demonstrate that Ukrainians share mixed authority beliefs, as exemplified in liberal and authoritarian notions of democracy. The score of liberal notion of democracy for Ukraine is twice higher than that of authoritarian notion (0.82 to 0.41) and is supported by the growing score of emancipative values. The authoritarian congruence, therefore is hardly achievable in the post-Euromaidan Ukraine, while any attempt to impose authoritarian rule from above would face the cumulative resistance effect produced by these three groups of factors.

Keywords: authoritarianism, congruence theory, authoritarian congruence, liberal notion of democracy, authoritarian notion of democracy, hybrid regime, Ukraine